

ks. Józef Stala

Uniwersytet Papieski Jana Pawła II w Krakowie

Wiedzieć – zdobywanie wiedzy przez nauczyciela religii i katechetę. W kierunku formacji intelektualnej

Ojciec Święty Jan Paweł II w adhortacji apostolskiej *Catechesi tradendae* podkreślił rangę i znaczenie prowadzonego przez Kościół dzieła katechizacji.

Dziełu katechizacji Kościół zawsze poświęcał wiele wysiłków, jako jednemu ze swych najważniejszych zadań, gdyż Zmartwychwstały Chrystus, przed powrotem do Ojca, dał Apostołom ostatnie polecenie, aby czynili uczniów ze wszystkich narodów i nauczali je zachowywać wszystko, cokolwiek im przykazał. Apostołom powierzył także obowiązek i władzę głoszenia ludziom tego, co sami o Słowie Życia usłyszeli i własnymi oczyma ujrzeli, na co patrzyli i czego własnymi rękami dotykali. Powierzył im jednocześnie zadanie i władzę autorytatywnego wyjaśniania tego, czego jako Pan ich nauczył, mianowicie swoich słów, czynów, znaków i przykazań. Dał im też Ducha Świętego, aby tę misję mogli wypełnić. Wkrótce nazwano katechezą całość wysiłków podejmowanych w Kościele dla powoływania uczniów i dla pomagania ludziom w uwierzeniu, że Jezus Chrystus jest Synem Bożym, aby przez wiarę mieli życie w imię Jego, aby ich wychowywać i uczyć tego życia, budując w ten sposób Ciało Chrystusa. Kościół nigdy nie przestał temu poświęcać swoich sił¹.

Aby jak najlepiej sprostać temu zadaniu, może szczególnie w dzisiejszych czasach, nauczyciel religii i katecheta winien odbyć solidną formację², która

¹ Jan Paweł II, Adhortacja apostolska *Catechesi tradendae*, 16 X 1979, [w:] *Adhortacje Ojca Świętego Jana Pawła II*, Kraków 1996, nr 1 [dalej: CT].

² Ojciec Święty Jan Paweł II stanowczo stwierdził: „jeśli zadaniem katechisty jest przekazanie słuchaczom całej nauki chrześcijańskiej, on sam musi ją najpierw dobrze poznać. Nie może tylko dawać świadectwo własnej wiary; musi przekazywać jej treść. [...] Konieczna jest systematyczna nauka. Formacja doktrynalna jest tym bardziej niezbędna, gdy katechista żyje w świecie, w którym szerzą się wszelkiego rodzaju idee i teorie, będące często nie do pogodzenia z orędziem chrześcijańskim. Musi on posiadać umiejętność reagowania na to, co widzi i co słyszy, rozróżniania tego, co można przyjąć, od tego, co trzeba odrzucić”. Powyższe papieskie słowa podkreślają fakt, że pełne i adekwatne poznanie zdrowego dziedzictwa doktrynalnego jest nieodzownym warunkiem odpowiedzialnego przekazywania

uwzględniałyby i harmonijnie łączyła ze sobą podstawowe elementy: być, wiedzieć i umieć³. Chodzi o te obszary życia nauczyciela religii i katechety, które powinien nieustannie doskonalić, mając na uwadze specyfikę swej tożsamości i posłannictwa⁴.

Dlatego wydaje się słuszne podjęcie w niniejszym artykule zagadnienia *wiedzieć*, czyli zdobywania wiedzy przez nauczyciela religii i katechetę, a więc przyjrzenia się współczesnemu kierunkowi jego formacji intelektualnej. Chodzi o to, co nauczyciel religii i katecheta winien *wiedzieć*, aby dobrze wypełnić swoje zadanie⁵. Ten wymiar, przeniknięty podwójną wiernością orędziu i osobie ludzkiej, wymaga, aby nauczyciel religii i katecheta znał odpowiednio orędzie, które przekazuje, a zarazem adresata, który je otrzymuje, jak również kontekst społeczny, w którym żyje⁶. Zostaną zatem ukazane aspekty formacji intelektualnej nauczyciela religii i katechety, a zwłaszcza jej wymiary: biblijny, eklezjalny, liturgiczny i egzystencjalno-kulturowy.

Wymiar biblijny

Podjęcie przez nauczyciela religii i katechetę misji Słowa we wspólnocie Kościoła domaga się od niego uprzednio pogłębionej refleksji nad Słowem Bożym zawartym w Biblii. Rozsądna umiejętność czytania, aktualizowania i interpretowania Biblii należy do istotnych zadań i kwalifikacji katechety. Wymiar biblijny w formacji nauczycieli religii i katechetów jest podstawą do osiągnięcia kwalifikacji i pełnienia posłannictwa w Kościele⁷. Biblijna

treści orędzia Zbawienia w świetle dzisiejszych uwarunkowań społeczno-kulturowych. Jan Paweł II, *Wierzę w Boga Ojca Stworzyciela*, Watykan 1987, s. 30–34.

³ Por. Konferencja Episkopatu Polski, *Dyrektorium katechetyczne Kościoła katolickiego w Polsce*, Kraków 2001, nr 155 [dalej: PDK].

⁴ Potrzebę stałego kształcenia katechetów i troskę o nią wskazuje oraz uzasadnia także Kodeks Prawa Kanonicznego: „aby mogli poznać w wystarczającym zakresie naukę katolicką oraz przyswoić sobie teoretycznie i praktycznie zasady dyscyplin pedagogicznych”, Kodeks Prawa Kanonicznego, kan. 780; por. J. Szpet, *Prawa i obowiązki katechety w szkole*, Płock 1997, s. 43.

⁵ Por. Kongregacja ds. Duchowieństwa, *Dyrektorium ogólne o katechizacji*, Poznań 1998, nr 238 [dalej: DOK].

⁶ Por. J. Stala, E. Osewska, *Anders erziehen in Polen. Der Erziehungs- und Bildungsbegriff im Kontext eines sich ständig verändernden Europas des XXI. Jahrhunderts*, Tarnów 2009; *Katechizować dzisiaj. Problemy i wyzwania*, red. J. Stala, Kielce 2004; *Dzisiejszy katecheta. Stan aktualny i wyzwania*, red. J. Stala, Kraków 2002; *Dzisiejszy katechizowany. Stan aktualny i wyzwania*, red. J. Stala, Kraków 2002.

⁷ Por. S. Łabendowicz, *Formacja katechetów w Dokumentach Kościoła i literaturze katechetyczno-dydaktycznej po Soborze Watykańskim II*, Lublin – Radom 1994, s. 94.

formacja nauczyciela religii i katechety obejmuje trzy zasadnicze fazy kształcenia: kształtowanie tożsamości nauczyciela religii i katechety oraz jego duchowości, kształtowanie u nauczyciela religii i katechety wiedzy biblijnej dla lepszego zrozumienia Słowa Bożego, kształcenie umiejętności przekazu, czyli zdolności metodycznych nauczyciela religii i katechety oraz form dostosowanych do wieku i konkretnych warunków katechizowanych⁸.

Kształtowanie tożsamości nauczyciela religii i katechety oraz jego duchowości

Ojcowie Soboru Watykańskiego II podkreślili bardzo mocno, że wszyscy zajmujący się posługą Słowa winni odbyć solidne studium Pisma Świętego i nieustannie je zgłębiać⁹. Nieodzownym warunkiem właściwego wypełniania posługi Słowa jest pełne miłości poznanie i modlitewna zażyłość ze Słowem Bożym. Wytrwałe studium i przyłgnięcie do Pisma Świętego jest konieczne do tego, aby katecheta nie stał się „próżnym głosicielem Słowa Bożego na zewnątrz, nie będąc wewnątrz jego słuchaczem” (św. Augustyn)¹⁰. Życie

⁸ Por. A. E. Klich, *Biblia i katecheza*, [w:] *Zagadnienia katechetyki materialnej*, red. J. Stala, Tarnów 2011; *Biblia w katechezie*, red. J. Kochel, J. Kostorz, Opole 2005; A. E. Klich, *Otwieranie Biblii dzieciom w szkole podstawowej*, [w:] *Wychowanie dzieci w młodszym wieku szkolnym*, cz. II: *Wychowanie religijne i katecheza*, J. Stala, Tarnów 2006, s. 39–58; A. E. Klich, *Pismo Święte w polskiej katechezie posoborowej*, Kraków 2005; J. Kudasiewicz, *Pismo Święte w nauczaniu Jana Pawła II*, [w:] *Servo Veritatis. Materiały Międzynarodowej Konferencji dla uczczenia 25-lecia pontyfikatu Jego Świątobliwości Jana Pawła II*, red. S. Koperek, S. Szczur, Kraków 2003, s. 493–511; Z. Marek, *Biblia w katechetycznej posłudze słowa*, Kraków 1998; S. Szymik, *Sztuka kompozycji tekstów biblijnych w służbie Bożego słowa w perspektywie analizy retorycznej*, [w:] *Język Biblii. Od słuchania do rozumienia*, red. W. Pikor, Kielce 2005, s. 103–111.

⁹ „Konieczną jest przeto rzeczą, by wszyscy duchowni, zwłaszcza kapłani Chrystusowi, i inni, którzy, jak diakoni i katechiści, zajmują się prawowicie posługą Słowa, dzięki wytrwałej lekturze i starannemu studium przyłgnęli do Pisma Świętego, aby żaden z nich nie stał się próżnym głosicielem słowa Bożego na zewnątrz, nie będąc wewnątrz jego słuchaczem, podczas gdy winien z wiernymi sobie powierzonymi dzielić się ogromnymi bogactwami słowa Bożego, szczególnie w liturgii świętej. Również Sobór święty usilnie i szczególnie upomina wszystkich wiernych, a zwłaszcza członków zakonów, by przez częste czytanie Pisma Świętego nabywali wzniosłego poznania Jezusa Chrystusa. Nieznajomość Pisma Świętego jest nieznajomością Chrystusa. Niech więc chętnie do świętego tekstu przystępują czy to przez świętą liturgię, przepełnioną Bożymi słowami, czy przez pobożną lekturę, czy przez odpowiednie do tego instytucje i inne pomoce, które za aprobatą i pod opieką pasterzy Kościoła wszędzie w naszych czasach chwalebnie się rozpowszechniają. Niech jednak o tym pamiętają, że modlitwa towarzyszyć powinna czytaniu Pisma Świętego, by ono było rozmową między Bogiem a człowiekiem. Gdyż do Niego przemawiamy, gdy się modlimy, a Jego słuchamy, gdy czytamy boskie wypowiedzi”. *Konstytucja o Objawieniu Bożym Dei Verbum*, [w:] *Sobór Watykański II. Konstytucje, dekryty, deklaracje*, Poznań 1968, nr 25.

¹⁰ Por. B. Rozen, „Oto ja, pošlij mnie” (Iz 6, 8) – *Teologiczne i psychologiczne reguły realizacji powołania katechety we współczesnym świecie*, [w:] *Dzisiejszy katecheta...*, dz. cyt., s. 335.

nauczyciela religii i katechety, sługi Słowa jest czymś nie tylko zewnętrznym w stosunku do misji Słowa, ale jest integralną częścią owocnego jej wypełnienia. Osoba nauczyciela religii i katechety jest „żywym znakiem Słowa” i służba Słowu wymaga odpowiedniej formacji zarówno postawy ucznia, jak i sługi Słowa¹¹.

Kształtowanie u nauczyciela religii i katechety wiedzy biblijnej dla lepszego zrozumienia Słowa Bożego

Dla nauczyciela religii i katechety niezbędne są podstawowe wiadomości z zakresu teologii biblijnej celem zrozumienia posłania chrześcijańskiego, poznania podstawowych etapów historii zbawienia, umiejętności czytania, interpretowania i aktualizowania w życiu. Biblijna formacja nauczyciela religii i katechety powinna zatem obejmować zakres treściowy, to jest znajomość przesłania zawartego w Piśmie Świętym, jak i jego znaczenia teologicznego. Nieodzowne jest poznanie prawdy o natchnieniu biblijnym, stosunku do tradycji Kościoła oraz sposobów analizowania i interpretowania, zgodnych z zasadami hermeneutyki biblijnej. Proces formacyjny ma na celu uświadomienie katechezie projektu zbawienia, który Bóg przewidział dla człowieka od wieków, a który w Jezusie Chrystusie znajduje swe pełne urzeczywistnienie¹².

Kształcenie umiejętności przekazu, czyli zdolności metodycznych nauczyciela religii i katechety oraz form dostosowanych do wieku i konkretnych warunków katechizowanych

Omawiając różnorodność metod w katechezie, autorzy zwracają uwagę, że Kościół nie posiada własnej ani też jedynej metody, lecz bada, wykorzystuje i syntetyzuje te elementy, które nie sprzeciwiają się Ewangelii. Katechetyczne metody biblijne służą wzbudzaniu zainteresowania Pismem Świętym, mają ułatwić jego rozumienie, wdrażają do częstego czytania Biblii, wspomagają też proces dydaktyczno-wychowawczy. Można je podzielić na trzy grupy:

¹¹ Por. S. Łabendowicz, *Formacja katechetów...*, dz. cyt., s. 76.

¹² Por. tamże, s. 100; zob. szerzej: *Biblia w nauczaniu chrześcijańskim*, red. J. Kudasiewicz, Lublin 1991; M. Marek, *Biblia w katechetycznej posłudze słowa*, Kraków 1998; J. Kudasiewicz, *Biblia księgą Kościoła. Natchnienie i prawda Pisma Świętego*, [w:] *Wyznawać wiarę dzisiaj. Katecheza dorosłych na podstawie Katechizmu Kościoła Katolickiego*, red. S. Łabendowicz, Sandomierz 1999, s. 66–75.

dramowe, egzegetyczne i egzystencjalne. Wśród metod dramowych przeważa praca zespołowa, są one dostosowane do poziomu rozwoju dziecka. Metody egzegetyczne ułatwiają zrozumienie ksiąg i odkrywają kerygmat (przeznaczone są do stosowania w starszych klasach). Z kolei metody egzystencjalne można stosować w klasach, w których uczniowie potrafią z uwagą i szacunkiem odnieść się do Słowa Bożego. Uczą one osobistego kontaktu z Pismem Świętym, kierowania się Słowem Bożym w codziennym życiu, podejmowania postanowień i decyzji¹³. Ważne jest również przystosowanie rodzajów literackich do zdolności poznawczych dzieci. Do zasad dostosowywania treści do wieku uczniów w katechezie biblijnej należą: charakter postawy poznawczej, specyficzne dla danego wieku możliwości rozumienia rzeczywistości oraz aktualne zainteresowania uczestników katechezy. Jako kryterium doboru tekstów ważną rolę odgrywają dane z psychologii rozwojowej¹⁴. W formacji każdego sługi Słowa należy uwzględnić także te istotne zagadnienia. Formacja biblijna nauczyciela religii i katechety prowadzi do poznania prawdy o Kościele, który jest miejscem przyjęcia Słowa Bożego oraz miejscem głoszenia go w całym kontekście egzystencjalno-kulturowym. Ojciec Święty Jan Paweł II podkreślił, że:

Katecheza będzie zawsze czerpać swoją treść z żywego źródła Słowa Bożego, przekazanego przez Tradycję i Pismo Święte, gdyż „Święta Tradycja i Pismo Święte stanowią jeden święty depozyt Słowa Bożego powierzony Kościołowi” – jak to przypomniał Sobór Watykański II, pragnąc, by „posługa słowa, czyli kaznodziejstwo, katecheza i wszelkie nauczanie chrześcijańskie [...] słowem Pisma Świętego żywiły się również korzystnie i święcie się przez nie rozwijały”¹⁵.

Toteż w kolejnym punkcie zostanie ukazana prawda o Kościele, którą nauczyciel religii i katecheta w procesie formacji poznaje i wspólnie z katechizowanymi tworzy.

Wymiar eklezjalny

Formacja nauczyciela religii i katechety powinna zmierzać do ukształtowania człowieka Kościoła, człowieka o duchowości przenikniętej eklezjalnością, która wyraża się na zewnątrz i równocześnie w katechizowanych

¹³ Por. B. Twardzicki, *Katechetyka formalna w służbie wiary*, Przemysł 2001.

¹⁴ Por. *Katechetyka szczegółowa*, red. J. Stala, Tarnów 2003; *Bóg w przedszkolu i szkole*, red. Z. Marek, Kraków 2000; *Katechizacja różnymi metodami*, red. M. Majewski, Kraków 1994.

¹⁵ CT 27.

kształtuje świadomość Kościoła, do którego należą i który mają budować¹⁶, kształtuje postawę uzdalniającą do odpowiedzialności za Kościół oraz przyjęcie odpowiednich ról w społeczności kościelnej¹⁷. Eklezjalność duchowości nauczyciela religii i katechety domaga się przyswojenia przez niego Tajemnicy Kościoła Chrystusowego jako Wspólnoty Ludu Bożego i Kościoła – Mistycznego Ciała. Bowiem „Kościół jest w Chrystusie niejako sakramentem, czyli znakiem i narzędziem wewnętrznego zjednoczenia z Bogiem i jednością całego rodzaju ludzkiego”¹⁸. Ten rys duchowości nauczyciela religii i katechety charakteryzuje się wyczuciem przynależności do Kościoła, który powierza mu misję głoszenia Słowa, zdolnością do nawiązania dialogu z innymi wspólnotami kościelnymi oraz rozwija się przez integralny przekaz myśli i ducha Kościoła.

Mówić o Tradycji i o Piśmie Świętym jako o źródle katechezy, to podkreślać, że powinna ona być przepelniona i przeniknięta myślą, duchem i podstawami biblijnymi i ewangelicznymi przez stały kontakt z samymi tekstami, ale także przypominać, że katecheza będzie o tyle bogatsza i skuteczniejsza, o ile odczytywać będzie słowa według myśli i ducha Kościoła; powinna się inspirować myślą i życiem dwóch tysięcy lat Kościoła. Nauka, liturgia i życie Kościoła wypływają z tego źródła i do niego się odwołują

¹⁶ „Jak zaś wszystkie członki ciała ludzkiego, choć jest ich wiele, tworzą przecież jedno ciało, tak też i wierni w Chrystusie. Również w budowaniu ciała Chrystusowego istnieje różnorodność członków i funkcji. Jeden jest Duch, który rozmaite swe dary rozdziela stosownie do bogactwa swego i do potrzeb posługiwania, ku pożytkowi Kościoła. Wśród darów tych góruje łaska Apostołów, których powadze sam Duch poddaje nawet charyzmatyków. Tenże Duch, sam przez się, mocą swoją i wewnętrznym spojeniem członków jednocząc ciało, tworzy i nakazuje miłość wzajemną między wiernymi. Stąd, jeśli jeden członek cierpi, wspólnie z nim cierpią wszystkie członki; a jeśli jeden członek czci doznaje, wszystkie członki wspólnie z nim się radują”. Konstytucja dogmatyczna o Kościele *Lumen gentium* [dalej: KK], [w:] *Sobór Watykański II. Konstytucje, dekryty, deklaracje*, Poznań 1968, nr 7 [dalej: KK].

„Katecheza pozostaje wreszcie w ścisłym związku z odpowiedzialną działalnością Kościoła i chrześcijan w świecie. Kto przez wiarę złączył się z Jezusem Chrystusem i stara się umocnić tę wiarę przez katechezę, ten powinien żyć we wspólnocie z tymi, którzy idą tą samą drogą. Grozi bowiem niebezpieczeństwo, że katecheza stanie się bezowocna, jeśli wspólnota wierzących i żyjących w chrześcijaństwie nie przyjmie katechumena – na pewnym etapie nauczania katechetycznego – do swego grona. Wspólnota więc kościelna, jakiegokolwiek stopnia, ma podwójne zadanie do spełnienia w dziedzinie katechezy: zadbać o nauczanie swych członków i przyjąć ich, zapewniając im takie warunki, by mogli żyć jak najpełniej tym, czego się nauczyli.

Katecheza wzbudza także zapał misyjny. Jeśli jest dobrze prowadzona, to rychło chrześcijanie zapragną, aby dawać świadectwo swej wierze, przekazywać ją dzieciom, ukazywać innym i służyć wspólnocie ludzkiej w każdym możliwy sposób” (CT 24).

¹⁸ KK 1.

pod przewodnictwem Pasterzy, a zwłaszcza Magisterium, powierzonego im przez Pana¹⁹.

Głęboko rozumiana i przeżywana przez nauczyciela religii i katechetę rzeczywistość Kościoła znajduje swe odbicie w nauczaniu religii i katechezie. Istnieje ścisła zależność Kościoła i nauczania religii oraz katechezy. Z jednej strony nauczanie religii i katecheza służy Kościołowi jako jedna z form rozwoju wiary, gdyż Kościół nie może istnieć bez katechezy, bez głoszenia Słowa Bożego, obwieszczania w nim zbawienia, a z drugiej strony nauczanie religii i katecheza ma w Kościele swoje właściwe miejsce. Dlatego eklezjalność najlepiej wyraża istotę nauczania religii i katechezy²⁰. Najważniejszym zadaniem, przed jakim staje nauczanie religii i katecheza promująca na nowo eklezjalną wizję rzeczywistości, będzie rozwojowe połączenie teologicznej informacji o Kościele z formacją wiary odbiorcy. Według sugestii *Dyrektorium ogólnego o katechizacji*:

aby odpowiedzieć na najpilniejsze potrzeby naszych czasów, katecheza powinna proponować wiarę chrześcijańską w jej integralności, autentyczności i systematyczności, zgodnie z takim jej rozumieniem, jakie ma Kościół, stawiając na pierwszym planie głoszenie zbawienia, oświecając rozmaite dzisiejsze trudności, ciemności, nieporozumienia, przesady i zastrzeżenia, pokazując wpływ duchowy i moralny orędzia, wprowadzając do chrześcijańskiego czytania Pisma Świętego i do praktyki modlitwy²¹.

Możliwości katechezy eklezjalnej²² w tej dziedzinie są ogromne, ponieważ dysponuje ona obok nauczania także przeżyciem, siłą autentycznego świadectwa ludzi wierzących i przemieniającą człowieka mocą liturgii. Misją nauczania religii i katechezy będzie także przekonywanie katechizowanych, że tajemnica Kościoła Chrystusowego przekracza możliwości wyrazu dostępne w jakiegokolwiek epoce, również komputerowej. Zatem wymyka się ona wszelkiej systematyzacji roszczącej sobie pretensje do wyłączności. Obecność Ducha Świętego w Kościele sprawia, że tajemnica

¹⁹ CT 27.

²⁰ Por. M. Majewski, *Katecheza wierna Bogu i człowiekowi*, Kraków 1986, s. 151.

²¹ DOK 175.

²² Por. B. Bilicka, *Kościół i katecheza*, [w:] *Zagadnienia katechetyki materialnej*, red. J. Stala, Tarnów 2011; B. Biela, *Kościół – wspólnota. Wspólnota jako zasada urzeczywistniania się Kościoła w ujęciu ks. Franciszka Blachnickiego (1921–1987)*, Katowice 1993; B. Bilicka, *Obraz Kościoła w „Kompendium Katechizmu Kościoła Katolickiego”*, [w:] *Katecheza w Kościele i dla Kościoła*, red. R. Czekalski, Płock 2006, s. 163–174; B. Bilicka, *Kościół w polskich katechizmach i podręcznikach do nauki religii dla dzieci i młodzieży w latach 1945–2001*, Toruń 2009; A. Czaja, *Kościół i katecheza*, [w:] *Wokół katechezy posoborowej*, red. R. Chałupniak, J. Kochel, J. Kistorz, W. Spyra, Opole 2004, s. 264–266.

Jezusa Chrystusa jest obecna w Kościele ciągle na nowy sposób, implikując nieustanne poszukiwania. Odwołując się do obrazów biblijnych, należy zmierzać do takiego przedstawiania rzeczywistości Kościoła, aby objawił się on jako fascynująca niewiadoma. Jest to tajemnica, która wymyka się wszelkim definicjom, a poddaje się jedynie wypowiedziom teologicznym o charakterze analogicznym. Rozjaśnia się natomiast w świetle autentycznej wiary człowieka oraz w konsekwentnie prowadzonym życiu sakramentalnym. Kościół nie może pozostawać jedynie przedmiotem kilku jednostek lekcyjnych czy katechetycznych. Jego rzeczywistość musi raczej stanowić pewien wymiar katechizacji. Katecheza eklezjalna nie tylko powinna wzbudzić wiarę w misterium Kościoła – nie mniej konieczne jest obudzenie poczucia przynależności do wspólnoty Kościoła. Katecheza pozostaje więc nie tylko przedmiotem nauczania religii i katechezy, ale źródłem przekazu katechetycznego, a jednocześnie jego celem²³.

Wymiar liturgiczny

W życiu wewnętrznym Kościoła wielki dział stanowi liturgia. Cała liturgia, a przede wszystkim sakramenty, winny być rozumiane jako działanie „Chrystusa w Kościele”, który jest „prasakramentem”²⁴. Właśnie ten wymiar formacji zostanie omówiony w niniejszym punkcie. Liturgia znajduje się w centrum życia chrześcijańskiego i jest jednym z podstawowych zadań Kościoła²⁵. Nauczyciel religii i katecheta uczestnicząc w misji Kościoła ma przygotować wierzących do pełnego udziału w czynnościach liturgicznych, do właściwego odczytania znaków, za pomocą których Bóg objawia

²³ Por. M. Zając, *Wymiar eklezjalny katechezy*, [w:] *Katechetyka materialna*, red. J. Stala, Tarnów 2002, s. 227–229; zob. szerzej: *W trosce o Kościół*, red. K. Kowalik, A. Jarząbek, V. Kmiecik, Lublin 1999.

²⁴ Por. J. Charytański, *Cele katechezy*, [w:] *Teoretyczne założenia katechezy młodzieżowej*, dz. cyt., s. 155.

²⁵ Por. A. Hajduk, *Katecheza i liturgia*, [w:] *Zagadnienia katechetyki materialnej*, red. J. Stala, Tarnów 2011; tenże, *Katecheza i liturgia*, Kraków 1999; tenże, *Katecheza roku liturgicznego*, „Collectanea Theologica”, R. 58, 1988, z. IV, s. 107–112; tenże, *Liturgia w katechezie*, [w:] *Leksykon pedagogiki religii*, red. C. Rogowski, Warszawa 2007, s. 376–379; tenże, *Wychowanie do rozumienia znaków i symboli liturgicznych*, „Horyzonty Wiary”, R. 9, 1998, z. 2, s. 5–18; tenże, *Wychowanie liturgiczne w katechezie młodzieży*, [w:] *Abyśmy podtrzymywali nadzieję*, red. P. Tomasiak, Warszawa 2005, s. 109–118; tenże, *Wychowanie liturgiczne w przedszkolu*, [w:] *Wychowanie dzieci w wieku przedszkolnym*, red. E. Osewska, J. Stala, Tarnów 2005, s. 229–248; tenże, *Wychowanie liturgiczne w szkole podstawowej*, [w:] *Wychowanie dzieci w młodszym wieku szkolnym*, cz. II: *Wychowanie religijne i katecheza*, dz. cyt., s. 59–81; W. Kubik, *Znaczenie katechezy liturgicznej*, [w:] *Zarys dydaktyki katechetycznej*, Kraków 1990, s. 127–137.

się człowiekowi i się z nim komunikuje²⁶. Dla wypełnienia tego zadania nauczyciel religii i katecheta powinien doskonale znać liturgię, powinien mieć za sobą głębokie i żywe doświadczenie liturgiczne, by nie ograniczać się wyłącznie do wyjaśniania znaczenia obrzędów²⁷. Kształtowanie dojrzałej wiary oznacza bowiem wychowanie wiernych tak, by byli zdolni do adoracji, dziękczynienia, czynienia pokuty, odmawiania modlitw z ufnością, do ducha wspólnoty, właściwego zrozumienia symboliki – pamiętając, że liturgia przemawia przez znaki i ryty. Nauczyciel religii i katecheta, wprowadzając w symbolikę Kościoła, pozwala uczniom odkrywać w znakach i obrazach symbolicznych, gestach ukrytą prawdę o Bogu i Jego wielorakiej obecności we wspólnocie Kościoła²⁸. Zadaniem i celem formacji liturgicznej nauczyciela religii i katechety²⁹ jest więc przygotowanie do pełnego, czynnego, świadomego i owocnego udziału w obrzędach liturgicznych³⁰. Nauczyciel religii i katecheta przeżywa te same problemy co inni ludzie, którzy są poszukujący i cierpiący, i wspólnie szuka z nimi drogi do Jezusa Chrystusa³¹. W poszukiwaniu rozumienia znaczenia poszczególnych postulatów udziału w liturgii można znaleźć następujące propozycje:

– do świadomego uczestnictwa w liturgii konieczne jest poznawanie znaków liturgicznych oraz tajemnic, które się w tych znakach wyrażają;

²⁶ Por. J. Stala, E. Osewska, *Wyzwania ponowoczesności wobec katechezy i liturgii*, [w:] *Współczesna katecheza liturgiczna. Liturgia w katechezie i szkolnym nauczaniu religii*, red. A. Offmański, Szczecin 2010, s. 195–208.

²⁷ „W wypełnieniu swego obowiązku wychowawczego Kościół, zapobiegliwy o wszystkie odpowiednie środki, troszczy się szczególnie o te, które są mu właściwe, a z których pierwsza jest katechizacja; ona to oświeca i wzmacnia wiarę, karmi życie wedle ducha Chrystusowego, doprowadza do świadomego i czynnego uczestniczenia w misterium liturgicznym i pobudza do działalności apostoelskiej. Kościół wysoko ceni i stara się duchem swoim przepoić oraz udoskonalić także inne pomoce, które należą do wspólnego dziedzictwa ludzkości i które bardzo przyczyniają się do rozwijania umysłów i kształtowania ludzi, środki społecznego porozumiewania się, rozmaite zrzeszenia, których celem są ćwiczenia duchowe i cielesne, stowarzyszenia młodzieżowe, a zwłaszcza szkoły”, *Deklaracja o wychowaniu chrześcijańskim*, [w:] *Sobór Watykański II. Konstytucje, dekryty, deklaracje*, Poznań 1968, nr 4.

²⁸ Por. S. Łabendowicz, *Formacja katechetów...*, dz. cyt., s. 127–129.

²⁹ „Dla osiągnięcia tej pełnej skuteczności wierni mają przystępować do liturgii z należyтым usposobieniem duszy, myśli swoje uzgodnić ze słowami i tak współpracować z łaską niebieską, aby nie otrzymywali jej na darmo. Dlatego duszpasterze powinni czuwać, aby czynności liturgiczne odprawiano nie tylko ważnie i godziwie, lecz także aby wierni uczestniczyli w nich świadomie, czynnie i owocnie” (KK 11).

³⁰ Por. Konstytucja o liturgii świętej *Sacrosanctum Concilium*, [w:] *Sobór Watykański II. Konstytucje, dekryty, deklaracje*, Poznań 1968, nr 14, 19, 21, 27, 30, 41, 48, 50, 79, 113, 114, 121, 124.

³¹ Por. S. Łabendowicz, *Formacja katechetów...*, dz. cyt., s. 124.

- czynny udział oznacza, że wierni rzeczywiście powinni być współtwórcami (podmiotem) jakiegoś wspólnego aktu liturgicznego, a nie tylko biernymi uczestnikami – każdy zgodnie ze swoim miejscem w Kościele;

- udział pełny oznacza, że obejmuje on zarówno duszę, jak i ciało wiernych. Wierni podczas liturgii wzbudzają akty wiary, nadziei, miłości, adoracji, skruchy, „rozważają w sercu swoim” i równocześnie wyrażają to wszystko zewnętrznymi znakami, tzn. patrzą, słuchają, śpiewają, odpowiadają, siedzą, stoją, klęczą, żegnają się itd. Zbawienie bowiem obejmuje całego człowieka, jego duszę i ciało. Poprzestanie na udziale wewnętrznym, odpowiadającym rzekomo Chrystusowemu „w Duchu i prawdzie”, byłoby ignorowaniem nie tylko znaków i wspólnotowego charakteru liturgii, ale przede wszystkim Wcielenia i sakramentalności Kościoła;

- o owocnym, czyli skutecznym uczestnictwie w liturgii mówimy wtedy, gdy zmierza ono do celu liturgii, jakim jest chwala Boża oraz uświęcenie i zbawienie człowieka. Odpowiednia formacja będzie miała na uwadze wyrobienie tych właśnie dyspozycji i postaw, które pozwolą liturgii kształtować życie i przemieniać je coraz bardziej w życie chrześcijańskie, owocujące zjednoczeniem z Bogiem i braterstwem z ludźmi.

Ogólnym celem formacji liturgicznej jest zatem prowadzenie do świadomego, czynnego, pełnego i owocnego udziału w liturgii, co dokonuje się na drodze realizacji całego szeregu celów szczegółowych, do których należą: zrozumienie pierwszorzędного podmiotu liturgii, którym jest Jezus Chrystus Arcykapłan; zrozumienie drugorzędного podmiotu, którym jest cały Kościół ukształtowany hierarchicznie; zrozumienie personalnego i kosmicznego wymiaru sakramentów, ich charakteru eklezjotwórczego; zrozumienie rzeczywistości kapłaństwa powszechnego oraz wpływających z niego praw i obowiązków; zrozumienie postaw charakterystycznych dla poszczególnych sakramentów; oraz zrozumienie misteryjnego charakteru roku liturgicznego³². Tak ukształtowane podczas lekcji religii i katechezy zagadnienie liturgii pozwoli prowadzić innych do prawdziwego życia liturgicznego³³.

³² Por. S. Rejmoniak, *Liturgia w katechezie*, [w:] *Teoretyczne założenia katechezy...*, dz. cyt., s. 310–323.

³³ Por. Kongregacja ds. Duchowieństwa, *Directorium Catechisticum Generale - Ogólna Instrukcja Katechetyczna*, [w:] *Katecheza po Soborze Watykańskim II w świetle dokumentów Kościoła*, red. W. Kubik, Warszawa 1985, t. 2, nr 25.

Wymiar egzystencjalno-kulturowy

Formacja doktrynalna nauczyciela religii i katechety jest procesem złożonym, obejmuje swym zasięgiem treść orędzia chrześcijańskiego, którą Kościół wiernie przekazuje i przeżywa w liturgii, jak również dotyczy samego człowieka żyjącego w określonych warunkach środowiskowych i kulturowych oraz jego problemów dotyczących relacji do świata i innych ludzi³⁴. Ojciec Święty Jan Paweł II podkreślał, że Kościół ma świadomość, iż poprzez nauczanie religii i katechezę odpowiada na najistotniejsze pytania, które wcześniej czy później stają przed każdym człowiekiem w ciągu jego życia: skąd wywodzi się człowiek? dlaczego istnieje? jaka jest jego relacja do Boga i świata niewidzialnego? jak ma postępować, aby osiągnąć cel swojego życia? dlaczego poddany jest cierpieniu i śmierci i co jest jego nadzieją?³⁵. Jednym z podstawowych zadań nauczyciela religii i katechety jest pomoc w poszukiwaniu odpowiedzi na te złożone problemy egzystencji człowieka i ukazanie sensu życia w świetle wiary. Istnieje nie tylko potrzeba udzielania katechizowanym odpowiedzi na ich pytania, ale także konieczność budzenia w nich pytań o sens życia, pytań dzisiaj często zagłuszanych i wypieranych przez współczesną mentalność³⁶. Nauczanie religii i katecheza nie tylko objawia Boga człowiekowi, ale także objawia człowieka człowiekowi i pozwala mu poznać jego najwyższe powołanie³⁷.

Wprowadzenie w proces przekazu wiary elementu egzystencjalnego wynika z zasady korelacji, inspirującej współczesne nauczanie religii i katechezę Kościoła. Mówi ona, że życie ludzkie i orędzie Boże nie wykluczają się, lecz istnieje między nimi relacja współzależności, ponieważ urzeczywistnienie orędzia wiary dokonuje się zawsze w konkretnym życiu ludzkim. Chcąc zatem mówić współczesnemu człowiekowi o Bogu, trzeba również podawać prawdę o człowieku, a także odwrotnie: kto chce powiedzieć o człowieku coś istotnego, musi opowiadać o Bogu i Jego wielkich dziełach. Dlatego pytania o człowieka nie można odrywać od pytania o Boga. Stosunek, jaki istnieje między orędziem chrześcijańskim a życiem ludzkim, nie jest tylko zwykłą kwestią metodologiczną, ale wynika z samego celu

³⁴ Por. K. Misiaszek, *Katecheza i inkulturacja*, [w:] *Zagadnienia katechetyki materialnej*, dz. cyt.

³⁵ Por. Jan Paweł II, *Wierzę w Boga...*, dz. cyt. s. 21.

³⁶ Por. *Spółczesność polskie w procesie zmian*, red. U. Bejma, Warszawa 2008.

³⁷ Por. DOK 116.

nauczania religii i katechezy, którym jest doprowadzenie katechizowanych do komunii z Jezusem Chrystusem.

Specyficznym jednak celem katechezy, do którego winna ona zmierzać, jest rozwinięcie z pomocą Bożą wiary dotąd początkowej, doprowadzenie jej do pełni i codzienne zasilanie życia chrześcijańskiego wiernych każdego wieku. Chodzi oczywiście o to, aby czy to na płaszczyźnie poznania, czy w praktyce wzrastało ziarno wiary, dane przez Ducha Świętego wraz z pierwszym przekazem Ewangelii i w sposób skuteczny udzielone przez chrzest. Katecheza dąży więc do tego, aby pogłębiać rozumienie Tajemnicy Chrystusa w świetle Słowa, aż cały człowiek będzie nasycony Jego światłem. Przemieniony przez działanie łaski w nowe stworzenie, chrześcijanin zaczyna naśladować Chrystusa i z dnia na dzień uczy się w Kościele coraz lepiej myśleć jak On, oceniać jak On, postępować zgodnie z Jego przykazaniami i ufać, tak jak On nas do tego wzywa. Dokładniej mówiąc, w całym procesie ewangelizacji katecheza ma być etapem wprowadzania i dojrzewania, to znaczy czasem, w którym chrześcijanin, przyjmąwszy przez wiarę Jezusa Chrystusa, jako jedynego Pana, i przyłgnąwszy do Niego całkowicie przez szczere nawrócenie serca, stara się lepiej poznać tego Jezusa, któremu się powierzył, poznać mianowicie Jego „tajemnicę”, Królestwo Boże, które On zapowiada, wymagania i obietnice, zawarte w Jego ewangelicznym Orędziu, drogi, które wyznaczył dla wszystkich tych, którzy zechcą pójść za Nim³⁸.

Jeżeli więc być chrześcijaninem znaczy to samo, co przyświadczyć Chrystusowi, to należy pamiętać, że to przyświadczenie dokonuje się w dwójaki sposób: przez zawierzenie Słowu Bożemu i oparcie się na Nim, ale także i przez troskę o wciąż lepsze zrozumienie najgłębszego znaczenia tego Słowa. Jak Jezus Chrystus w swoim ziemskim życiu przeżył i doświadczył pełni człowieczeństwa, podobnie i katechizowani, przeżywając komunię z Jezusem Chrystusem, mają doświadczać tu na ziemi, tam gdzie żyją i wzrastają, nowego życia łaski³⁹. Istota formacji egzystencjalno-kulturowej nauczyciela religii i katechety tkwi w nabyciu umiejętności odczytywania, zauważania i określania owych problemów egzystencjalnych jako problemów konkretnych ludzi, środowiska, w którym żyją i sposobów ich rozwiązywania⁴⁰. Do problemów egzystencjalnych należy zaliczyć również kwestie: pochodzenia, rozwoju, postępu, pokoju, sprawiedliwości, głodu, cierpienia, śmierci, życia pozagrobowego⁴¹. Są to problemy centralne i przenikające wszystkie inne, takie jak: praca, rozrywka, radości i przykrości, nadzieje i lęki, sukcesy i niepowodzenia. Wszystkie te sprawy stają się właściwie problemami

³⁸ CT 20.

³⁹ Por. PDK 66.

⁴⁰ Por. A. Offmański, *Katechizowany podmiotem przemian kulturowych w nauce religii w szkole*, [w:] *Dzisiejszy katechizowany...*, dz. cyt., s. 7–26.

⁴¹ Por. M. Majewski, *Propozycja katechezy integralnej*, Łódź 1978, s. 79.

wiary, a jeżeli wiara jest problemem życia, to właściwym przygotowaniem do życia chrześcijańskiego i rozwoju wiary jest odważne stawianie pytań o dojrzałe i odpowiedzialne ich rozwiązywanie⁴². Problemy te powinny być zawsze zauważone i na poziomie pojętności ucznia prawdziwie rozwiązane⁴³. Ucieczka przed nimi bądź ich niedostateczne zauważenie czy brak odpowiedzi prowadzi do przeżycia bezsensu i zaprzeczenia wartości życia w ogóle⁴⁴. Formacja nauczyciela religii i katechety w wymiarze egzystencjalno-kulturowym wiąże się ściśle z jego przygotowaniem do odczytywania znaków czasu i rozwiązywaniem określonych problemów egzystencjalnych podczas nauczania religii i katechezy⁴⁵, któremu towarzyszy wsłuchiwanie się w człowieka i pozostawanie wiernym prawdzie⁴⁶.

*

Nauczyciel religii i katecheta winien ciągle podnosić swoją wiedzę ogólną i zawodową, korzystając z prawa pierwszeństwa do uczestnictwa we wszelkich formach doskonalenia zawodowego na najwyższym poziomie. Organ sprawujący nadzór pedagogiczny winien zobowiązać nauczyciela religii i katechetę do podjęcia doskonalenia zawodowego⁴⁷. Wynika to z faktu, że tak jak od każdego nauczyciela, tak i od nauczyciela religii i katechety oczekuje się gruntownej wiedzy i dużej sprawności intelektualnej. Formacja w wymiarze intelektualnym przygotowuje do pełnego poznania orędzia, które nauczyciel religii i katecheta będzie przekazywał, a także do poznania adresata głoszonego orędzia oraz kontekstu społecznego, w którym on żyje. Uwzględniając taką potrzebę dokumenty Kościoła zwracają uwagę na odpowiednią formację, jej wymiar biblijny, eklezjalny, liturgiczny oraz problematykę egzystencjalno-kulturową i społeczną.

⁴² Por. M. Majewski, *Katecheza antropologiczna na tle współczesnych tendencji katechetycznych*, Lublin 1977, s. 123–125.

⁴³ „Żaden człowiek nie może się uchylić od podstawowych pytań: Co powinienem czynić? Jak odróżnić dobro od zła? Odpowiedź można znaleźć tylko w blasku prawdy, która jaśnieje w głębi ludzkiego ducha, jak zaświadcza Psalmista: «Któż nam ukaże dobro? Wzniesź ponad nami, o Panie, światłość Twojego oblicza»”, Jan Paweł II, Encyklika *Veritatis splendor* [dalej: VS], [w:] *Encykliki Ojca Świętego Jana Pawła II*, Kraków 1997, nr 2.

⁴⁴ Por. E. Materski, *Interpretacja problemów egzystencjalnych w katechezie*, [w:] *Księga jubileuszowa*, Kielce 1977, s. 389.

⁴⁵ Por. S. Łabendowicz, *Formacja katechetów...*, dz. cyt., s. 134–135.

⁴⁶ Por. VS 46.

⁴⁷ Por. J. Szpet, *Vademecum katechety*, Poznań 2000, s. 85–86.

To Know – Acquiring Knowledge by the Teacher of Religion and Catechist. Towards Intellectual Formation

Summary

The religion teacher and catechist must constantly expand his knowledge and expertise. Further training in the intellectual area leads to full understanding of a message which religion teacher and catechist is to communicate and contributes to understanding the recipient of the message and the social context in which he lives. In order to best fulfill this responsibility, especially in modern times, the religion teacher and catechist needs solid education, which should take into account and harmoniously integrate being, knowledge and skill. These are the areas of life of the religion teacher and catechist which he must continue to improve to preserve what is special in its identity and mission. Therefore, the article attempts to clarify the issue of "to know" that is, questions about the acquisition of knowledge by the teacher of religion and catechist and to explore the current state of intellectual formation. This applies to what the religion teacher and catechist must know in order to perform his duties well. Therefore, the article shows intellectual formation of the religion teacher and catechist, especially in the biblical, ecclesial, liturgical and existential-cultural dimension.